

KUR'ÂN İFADELERİNDE ZİT ANLAMLILIK: EZDÂD

Doç. Dr. Abdulmuttalip Arpa

(İFAV Yayınları, İstanbul 2018, 275 s.)

Muhammed Furkan Cinisli¹

Nüzûl döneminden itibaren dil ilimlerine dair inceleme ve tartışmaların İslam düşüncesinde merkezî bir konuma sahip olmasının temel sebebi, ilahî hitabın mu'ciz bir şekilde Arapça olarak gelmesidir. Leksik, etimolojik, filolojik, lengüistik, semantik, morfolojik, sentaktik, fonetik ve retorik birçok farklı açıdan mercek altına alınan Kur'an, ilk etapta dilbilimsel bağlamda anlaşılmaya çalışılmış, bu ilimden behresi olmayanların Kur'an tefsirinde ehliyet sahibi olmadığı kabul edilmiştir. Lafızların delâlet ettiği manaları doğru biçimde tespit etme konusundaki bu haklı uğraş, kaçınılmaz olarak, birçok farklı tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bu tartışma konularından biri de ezdâd meselesidir.

Bir kelimenin birden fazla anlama delalet etmesi olağandışı bir durum değildir. Fakat bunun bir adım ötesinde, bir kelimenin aynı anda birbirine iki zıt anlama da delalet etmesi mümkün müdür? Arap dilinde bir lafzın iki zıt anlama delâlet etmesi olarak tanımlanan ezdâd, ilk dönemlerden itibaren dil âlimleri arasında tartışmalı bir konu olmuştur. Dillerin kökenine dair incelemelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu tartışma, ezdâda dair de farklı görüşlerin serdedilmesine yol açmıştır. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde ilmi çalışmalarına devam eden Doç. Dr. Abdulmuttalip Arpa'nın *Kur'an İfadelerinde Zıt Anlamlılık: Ezdâd* başlıklı kitabı bu meyanda dikkat çekicidir. Ezdâd çerçevesindeki tartışmaları kitabında toplayan Arpa, Kur'an'da ezdâd bağlamında ele alınabilecek kelimeleri de kitabına dahil ederek bu kelimelerin tercih sebeplerini açıklamıştır. Zıt anlamlı kelimelerin cümlelerin manasını tamamen değiştireceği göz önünde bulundurulduğunda tefsir ve meal çalışmalarında ezdâdın önemi daha açık şekilde ortaya çıkmaktadır.

¹ Arş. Gör., Sabahattin Zaim Üniversitesi Temel İslam Bilimleri. furkan.cinisli@izu.edu.tr.

Kitap, önsöz ve giriş bölümlerinin yanı sıra iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Ezdâda dair genel bir giriş yapılan önsözün ardından giriş bölümünde, Arap dilinde çokanlamlılık olgusunun tarihsel sürecinden ve ezdâdın ta'yini sırasında karşılaşılan problemlerden bahsedilmiştir. Ezdâdın nazari yönüne odaklanılan “Dil Olgusu ve Arap Dili” başlıklı birinci bölümde dil olgusu içerisinde ve lafız-anlam bağlamında ezdâdın hangi konumda olduğu irdelenmiş, Kur'an'da ezdâdın ta'yinine dair farklı görüşler ifade edilmiştir. “Kur'an'da Ezdâd Kelimeler ve Tercihleri” başlıklı ikinci bölümde ise seksen bir kelime iki zıt anlamıyla ele alınmış ve tercih edilen anlam sebebiyle birlikte okuyucuya sunulmuştur.

Önsözde ezdâdın Arap dilinde ayrı bir yeri olduğundan bahseden yazar, ezdâda dair iki temel yaklaşım olduğunu ifade etmiştir. Bir grup, ezdâdın Arap dilinde bir zenginlik olduğunu ve dili ayrıcalıklı hale getirdiğini savunurken, Şuûbilerin başını çektiği diğer bir grup ise bir kelimenin iki karşıt anlamı ihtiva etmesini Arap dili açısından bir kusur olarak görmüşlerdir. Öyle ki, onlara göre bu tür ifadeler Kur'an'daki kelimeleri dahi kapsayacak biçimde dile zarar vermiş, anlamı kapalı hale getirmiş ve dilin fesahatini bozmuştur. Bu bölümde yazar, ezdâdın ele alınış biçimlerine de kısaca değinmiştir. Klasik dönemde ezdâd konusu; ezdâdın tarifi, çeşitleri, türleri ve iştişadları gibi amelî düzlemde ele alınırken, ilerleyen dönemlerde teorik çalışmalar yoğunluk kazanmıştır. Ezdâdı Kur'an'ı anlama ve yorumlama açısından bir sorun olarak gördüğünü ifade eden yazarın da belirttiği üzere kitabın amacı amelî ve nazari yaklaşımları birleştirerek bütüncül bir çalışma ortaya koymaktır (s. 9-10).

Giriş kısmında çokanlamlılık olgusunun tarihsel sürecini mercek altına alan Arpa, Kur'an'daki kelimelerin muhtemel manalarının nüzûl döneminden itibaren araştırma konusu olduğunu ifade etmiştir (s. 11). Aynı şekilde ilk dönemden itibaren dil üzerine yapılan araştırmalarda çokanlamlılık sonucunda ortaya çıkan sorunlar, ihtilaflar ve çözüm yolları üzerinde durulmuştur. İlk etapta rivayetler üzerinden incelenen bu konudaki ilk müstakil çalışma Mukâtil b. Süleyman'ın *el-Vucub ve'n-Nezair* isimli eseridir. *Kitabu't-Tesarif* ve *Tabsîku Nezâiri'l-Kur'an* adlı eserler yine bu alanda yazılmış başlıca eserlerdendir. Daha sonra tefsir alanında “el-Vucub ve'n-Nezair” ve fıkıh usûlü alanında “Lafz-ı Müşterek” olarak ifade edilen çokanlamlılık olgusu, ilimlerin teşekkül sürecinde terimleşmiş ve müstakil kitapların yazımı artarak devam etmiştir. Çokanlamlılığın bir alt başlığı olarak değerlendirilebilecek ezdâd konusuna ilk kez meşhur dil alimi Halil b. Ahmed (v. 175) dikkat çekmiştir. Her ne kadar o, *Kitabu'l-Ayn* isimli eserinde bu durumu “ezdâd” olarak

isimlendirmese de شعب kelimesinin edebî zenginlik olarak hem “toplamak” hem de “dağıtmak” anlamında kullanıldığını ifade etmiş ve Arap şiirinden örneklerle bu görüşünü temellendirmiştir. Bu dönemde ezdâd konusu, müstakil bir konu olmaktan çok derslerde geçen kelimelerin çözümlenmesi bağlamında ele alınmıştır. İlerleyen dönemlerde derslerde alınan notların birleştirilmesi ile ilk kez ezdâda dair eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Üçüncü asırda Arap diline vakıf olmayan kişilerin Kur’an’daki birçok ezdâdı yanlış anlaması sebebiyle Muhammed b Ali el-Müstenîr Kutrub (ö. 206) ve Ebû Hatim es-Sicistâni (ö. 248) gibi alimler ezdâdın önemine dikkat çekmiş ve ilahî muradın doğru anlaşılması amacıyla ezdâda dair kelimeleri tespit etmeye başlamışlardır (s. 12-13).

Şuûbilerin dördüncü asırda ezdâdı bir dil kusuru olarak görmeleri, bu dönemde farklı düşüncelere sahip gruplar arasında yoğun bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Arap dili ve dahi Kur’an’a yapılan bu saldırı karşısında ikiye bölünen dil alimlerinin bir kısmı ezdâdı reddetme yolunu seçerken diğer bir grup ise ezdâdı, dildeki gelişmeler, tarihî ve sosyal değişkenler çerçevesinde açıklama yoluna gitmiştir. Bu tartışmalar, muhakkak ki Kur’an’ın dilbilim yönüyle daha iyi anlaşılması açısından olumlu bir tesirde bulunmuştur. Zira yazarın da ifade ettiği gibi ezdâda konu olan kelimelerin farklı anlamları göz ardı edilmeden tüm veçheleriyle incelenmesi ve kelimelerin bağlam çerçevesindeki yorumu bu tartışmalar neticesinde gündeme gelmiş ve sorun olarak telakki edilmiştir (s. 13-14).

“Dil Olgusu ve Arap Dili” başlıklı ilk bölümün başında Arpa, dillerin doğuşu ve gelişimi üzerine serdedilmiş muhtelif görüşleri hem ilk dönemden itibaren ortaya çıkan İslam düşünürlerinin görüşlerini hem de modern dönemdeki kaynakları göz önünde bulundurarak değerlendirmiştir. Dilin tarifini yaptıktan sonra dil tartışmaları üzerine ilk ayrımı dillerin tek bir kaynaktan (monojenist) veya farklı kaynaklardan (polijenist) ortaya çıktığını savunan iki görüş arasında yapan yazar, ilk görüşü kısaca ifade ettikten sonra dillerin farklı kaynaklardan oluştuğunu savunan çok köktenci görüş üzerinde daha yoğun şekilde durmuştur. Bunun yanı sıra dillerin kökeni meselesi yalnızca dilbilimsel veya sosyolojik bir fenomen olmaktan ziyade teolojik bağlamda Eş’ârîye ve Mu’tezile arasındaki Allah’ın kelimeler üzerindeki tartışmalarla da doğrudan ilişkilidir (s. 31). Zira Eş’ârîye kendi düşünce sistematüğünü oluşturan arka plana sadık kalarak kelâmı Allah’ın kadim sıfatı olarak görmüş ve dillerin tevkîfi olduğunu savunmuştur. Mutezile’ye göre ise ilahi kelimeler Allah’ın fiili sıfatlarındandır.

Bu kısmın ardından yazar, Arap dilinin tarihine dair açıklamalarda bulunmuş, dönemlendirmeden bahsetmiş ve gelişim yolları hakkında bilgi vermiştir. Arap dilinin tarihini sadeleştirilmiş şekilde beş başlık altında inceleyen yazar, ilk olarak “Eski Arapça”dan bahsetmiştir (s. 32). Arapların Arap dilinden önce Nebât yazısını kullandıklarına dair en önemli delil İmru’l Kays’ın mezar taşındaki yazıdır. Daha sonra Nebât yazısından Arap dili ortaya çıkmış, fakat cahiliye döneminde sınırlı sayıdaki mektup, şiir ve anlaşmalar dışında pek fazla kullanılmamıştır. “Klasik Arapça” ile Kur’an ve hadislerde görülen dil, ilk halifelerin resmi yazışmaları Eyyamû’l-Arab’a dair yazılar ve meseller kastedilmektedir. İlim dili olarak da benimsenen bu Arapça, lehçelerden ayrı ortak bir dil şeklinde tezahür etmiştir. VII. yüzyıl sonrasında fetihlerle geniş bir coğrafyaya yayılan İslam devletinin diğer ülkelerden kültürel ve sosyal olarak etkilenmesiyle “Orta Arapça” ortaya çıkmış; Kuzey Afrika, Endülüs, İran ve Orta Asya gibi çok farklı dillerin konuşulduğu kültürler Arap diliyle tanışmıştır. Yerel kültürler ile doğrudan etkileşime giren Arap dili, bulunduğu havza içerisindeki yaşayış tarzından da etkilenerek dönüşüm geçirmiş ve farklı lehçeleri beraberinde getirmiştir. Bu lehçelerin ortaya çıkması Arap dilinde bozulmaları da beraberinde getirmiştir (s. 33). Kitapta “Yeni/Modern Arapça” olarak ifade edilen dönem, Napolyon ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın Arapça eğitimini değiştiren ve Avrupa ile irtibat kurmayı daha kolay hale getiren projeleri akabinde ortaya çıkan bir dönem olarak ifade edilmiştir (s. 34). Özellikle Mısır’da başlayan tercüme faaliyetleri ve modern Arapça öğretimi süreç içinde diğer Arap ülkelerinde de önem kazanarak geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Tercümelerde yabancı kelimelerin doğrudan kullanılması ve yeni kelimelerin Arapça’ya girmesiyle yeni bir dil algısı oluşmaya başlamıştır. Bu durumun önemli bir problem olduğu düşünülerek ileriye yönelik dildeki bozulmaları engellemek için 1919’da Şam’da, 1921’de Mısır’da, 1947’de Irak’ta ve 1973’te Fas’ta klasik Arap dilinin korunması amacıyla akademi ve enstitüler kurulmuştur. En büyük Arapça sözlüklerden biri olan *Lisânu’l Arab*’ın son neşri ittifak edilen kelimeleri koruma amacıyla hazırlanmıştır. Son olarak “Mahalli Lehçeler”den bahseden yazar, lehçe farklılıklarına binaen modern dönemde özellikle tiyatro, roman, hikaye gibi edebi ürünlerde ortaya çıkan farklılığa dikkat çekmiştir (s. 34).

Aynı başlık altında Arap dilinin gelişim yollarından da bahseden yazar, Rönesans ve Reform hareketlerinin akabinde dünya çapında yeni bir bilim algısının oluşması sonucunda ortaya çıkan zihinsel ve dilsel gelişmelerden yola çıkarak yeni kelime ve kavramların üretilmesinin Arap dili üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ifade eder. Bu yenilenme sürecinde yeni Arapça kelime ve kavramları türetme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. “İlmu’l

iştikak” olarak isimlendirilen ilim dalı, bükümlü dillerden olan Arapça’da yeni kelimelerin türetilmesi üzerine yapılan çalışmalara teorik ve pratik zemin hazırlamıştır. Kitapta bu ilim çerçevesinde ele alınan yöntemler naht, ibdâl, iştikâk, mecâz, itbâ’, müteradif, müşterek ve ta’rib başlıkları altında irdelenmiştir (s. 38-49).

Ayrıca bu bölümde lafız-anlam ilişkilerine değinen yazar, öncelikle bu iki kavramın tanımını yapar. Lafız-anlam ilişkini anlamak için delâlet bahsinin bilinmesi elzemdir. Bu sebeple kitapta delâlet bahsinin tanımı ve çeşitleri etraflıca anlatılmıştır. Ardından lafızlar delalet ettikleri anlam bakımından irdelenmiş ve dört kategoride (müterâdif lafızlar, mütebâyin lafızlar, mütevâtî’ lafızlar ve müşterek lafızlar) tasnif edilmiştir. Buna ek olarak, kelimeler zaman içerisinde ilk vaz’ edildikleri anlamın dışında farklı bir manaya delalet edebilir. Lafız-anlam ilişkileri bağlamında bu konuya da değinen yazar, öncelikle anlam değişiminin sebeplerini açıklamış ve sonrasında kelimenin ilk anlamı merkeze alınarak delalet ettiği anlamın daralması, genişlemesi yahut tamamen farklı bir manaya işaret etmesi gibi durumları irdelenmiştir (s. 64-68).

Bu kısmın sonunda ezdâd bahsine giriş yapan yazar, tanımı, tarifi, çeşitleri, ezdâdı oluşturan etkenler ve ezdâdın varlığı ile ilgili tartışmaları ele alarak kitabın asıl konusu üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Ezdâd konusu tefsir çalışmalarındaki en hassas konulardan biridir. “Bir lafzın iki zıt manayı da ihtiva edebilmesi” şeklinde ifade edilebilecek bu dil zenginliği Kur’an ve meal çalışmalarında bir hayli önemi haizdir. Örnek verilecek olursa البيع kelimesi hem almak hem de satmak için kullanılır. Kelimeye verilecek anlamın ifadeyi bütünüyle değiştireceği düşünüldüğünde ezdâdın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Sîbeveyh’in (ö. 180) yaptığı taksim sonrasında üç farklı başlıkta değerlendirilen lafız çeşitlerinden biri de lafızları aynı anlamları farklı olan lafızlardır. Yazar da kitabında bu tasnif çerçevesinde Kutrub Muhammed b. el-Müstenir (ö. 206), el-Müberrid (ö. 285), İbn Düreyd (ö. 321), el-Ezheri (ö. 370) ve Ragıp el-İsfehani (ö. 502) gibi dil alimlerinin ezdâda dair görüşlerini sıralamış, benzer ve farklı görüşleri ifade etmiştir (s.72-73). Yine ifade edilmesi gereken bir başka husus, ezdâdın Arap dilindeki farklı kelime gruplarında arasında ne denli yaygın olduğudur. İsimlerden mastarlara, zarflardan harflere ve hatta anlamsız seslere kadar birçok farklı çeşitte ezdâda rastlamak mümkündür (s. 75-82).

Kitabında ezdâdın nasıl ortaya çıktığına dair birçok farklı görüşü ifade eden Arpa, konunun klasik dönemde tartışılmasıyla modern dönemde tartışılması arasında bir fark

gözetir. Ezdâdın ortaya çıkış noktasında İbn Faris ve Suyuti'nin görüşlerini yetersiz bulan yazar, ezdâdın ortaya çıkmasına dair asıl sebeplerin modern dönemde vurgulandığını savunur (s. 82). Bu minvalde, dildeki ilk vaz', lehçe farklılıkları, komşu dillerden aktarım, dilsel gelişmeler, belaği etkenler, sosyal ve psikolojik etkenler ve sarfa dayalı etkenler gibi farklı sebepler ortaya koyulmuşsa da en dikkat çeken dilsel gelişmelerdir. Dilsel gelişmeler kelimenin zaman içinde farklı değişikliklere maruz kalarak ses ve delalet ettiği anlamın değişmesidir. Kur'an'daki kelimelerin bu tür değişiklikler sonucunda vahiy dönemindekinden farklı bir mahiyette anlaşılması tefsir ve meal çalışmalarının en temel noktalarından biridir. Tefsir ve meal çalışmalarındaki bu handikap, nüzûl dönemine giderek kelimenin değişim göstermeden önceki halinin tespit edilmesi ile aşılabılır. Fakat nüzûl dönemine gitmek ve kelimenin aslına dair kullanımları bulmak oldukça grift ve birçok yanıltıcı öğeye sahip bir konudur. Çağdaş dönemde tefsir usulü bağlamındaki tartışmalarla da doğrudan alakalı olan bu konu ezdâdın ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ezdâdın varlığı, kitabın bu kısmında ele alınan diğer bir önemli konudur. Ezdâdı konu alan müstakil çalışmaların ortaya çıkmasına ön ayak olan bu tartışmaların temel eksenini, ezdâdın Arap dili açısından bir eksiklik ifade edip etmediği konusundadır. Arapların hukuki, siyasi ve sosyal üstünlüklerine karşı çıkararak onları küçük göstermek için farklı teşebbüslerde bulunan Şuûbiyye Hareketi'nin ezdâdın bir dil kusuru olduğunu ve kapalıya yol açtığını savunmasıyla ikiye bölünen dil alimlerinin bir kısmı bu görüşü çürütmek ve karşı görüşü savunmak maksadıyla ezdâdı inkar ederken, diğer bir kısmı ise ezdâdı bir dil gerçekliği olarak kabul ederek dil yapısına bağlı illetler, zaman içinde dildeki değişim ve diğer dillerin etkisi çerçevesinde bu durumu açıklamaya çalışmıştır. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, Arap dilinde ezdâdın olmadığını savunanların, bu düşünceyi dilin kaynağının ne olduğu sorusuna verdikleri cevaba paralel biçimde değerlendirmeleridir. Diğer bir deyişle onlar, dilin tevkîfî bir şekilde var olduğunu savundukları için her bir anlama delalet eden kelimenin açık olması gerektiği sonucuna varmışlardır. Bu minvalde her ne kadar kelimelerin belirli anlamlara işaret etmesi zamana bağlı olarak farklı yollarla değişebilir olsa da kelimelerin ilk kez vaz edildiği zamanda ezdâd dilin yapısına ve Allah'ın dili yaratış hikmetine ters düşmektedir (s. 88-89). Diğer taraftan, ezdâdın varlığını kabul edenler ise bir hayli çoğunluktadır. El-Halil b. Ahmed, Sibeveyh, Ebu Ubeyde, Ebu Zeyd, el-Müberrid, İbnu'l Enbari ve Suyuti ezdâdın varlığını kabul edenler arasında öne çıkanlardandır.

İlk bölümün ikinci kısmında Abdulmuttalip Arpa, “Kur’an’da Ezdâd Olgusu ve Ezdâdın Ta’yini Meselesi” başlığıyla Kur’an’da ezdâd bağlamında değerlendirilebilecek kelimelerin olup olmadığı ve bu tür kelimelerin tercihinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Tabii olarak bütün müfessirler ezdâda aynı şekilde yaklaşmamış; kimisi ezdâda konu olan kelimenin her iki anlamını da açıklarken kimisi tek bir anlamla iktifa etmiştir (s. 95-99). Ezdâdın tayinine geçmeden önce çokanlamlığın göz ardı edilmesi sonucu ortaya çıkan birtakım problemlerden bahseden yazar, bu konudaki en temel sorunun çokanlamlı bir kelimenin kullanıldığı farklı yerlerde, ihtiva ettiği diğer anlamlar görmezden gelinerek tek bir anlamın merkeze alınması olduğunu ifade eder. Bu durum tabii olarak metni daha anlaşılabilir hale getirecek, kelimenin işaret ettiği anlamı tespit etmek zorlaşacaktır. Bir diğer önemli nokta ise bağlama sadık kalmadan farklı anlamlar arasında tercihte bulunmaktır. Bu keyfilik, Arpa’nın da ifade ettiği gibi İslam düşünce tarihinde mezhep ve düşünce taassubu, fikri ayrılıklar ve cedelleşme gibi birçok menfi durumun önünü açmış ve yorumcunun kişisel anlam tercihinin metne yüklemesine olanak sağlamıştır. Arpa’nın tüm kitap boyunca dikkat çekmek istediği temel mesele tam da burada ortaya çıkmıştır: “Çok anlama delalet eden kelimelerin anlamlarının tespit ve ta’yini için birinci derecede dil ve bağlamdan hareket etmek gerekir. Bu iki ilkedan hareketle ayetin/ifadenin ‘maksadını’ anlamaya çalışmak gerekmektedir” (s. 102).

Yazar, bu tezini açıkça ortaya koyduktan sonra, anlam için başvurulacak yolları (1) Kur’an, (2) sünnet, (3) sahabe kavli, (4) bağlam (siyak), (5) karineler ve (6) usul kaideleri başlıkları altında örneklerle inceler. Kur’an kelimelerinin yine Kur’an’daki ifadelerle açıklanması müfessirler tarafından tefsir yollarının en güzeli olarak kabul edilmiştir. Hem usul kitaplarında hem de tefsir metinlerinde ifade edilen bu açıklama biçiminin ilk örneklerini Hz. Peygamber’in sözlerinde de görmek mümkündür. Bununla birlikte, Kur’an’da kapalı biçimde bulunan her ifadenin açıklamasını yine Kur’an’da bulmak mümkün olmayabilir. Bu aşamada Hz. Peygamber’in tebliğ görevinin yanı sıra tebyin görevi de göz önüne alınarak ilahi hitaptaki külli kaideler Hz. Peygamber’in sünnetiyle açıklanır. Bu bağlamda, sünnete binaen mücmel tafsil edilmiş, müşkil tavzih edilmiş, mutlak takyid edilmiş ve umum tahsis edilmiştir. Vahyin tebliğ ve tebyin edilmesiyle doğal olarak İslam toplumunun temelleri atılmış ve giderek artan bir topluluk ortaya çıkmıştır. İlk vahyin muhatabı olan bu topluluk, Kur’an’ı anlama noktasında da itibar edilmesi gereken bir grup olarak telakki edilmiştir. Zira Kur’an insanların dünya hayatına “müdahalede” bulunan bir

kitaptır.² Bu minvalde vahyin nüzûlüne şahitlik eden ilk nesil olan sahabe-i kiramın Kur'an'ı anlamaya yönelik açıklamaları ayetleri anlamlandırma noktasında önemli bir hüccettir. Sahabe-i kiram aynı şekilde nüzûl vasatını da ihtiva eden cahiliye kültürü ve şiirine aşina olması sebebiyle ayetlerin hikmet ve manalarını anlamada önemli bir kaynaktır.

Vahyin hitabî mahiyette indirilmesi onu kitabî üsluptan ayırır. Bu yönüyle vahiy, yazı dilinin hususiyetlerini taşıyan bir metin değil, sözlü kültürün bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Bu meyanda Kur'an'ın sözlü kültür bağlamında indirilmiş olması, Kur'an'ın hitap ettiği toplumun zihin dünyasını merkeze almasını zaruri kılar. Bu durumda bağlam yani nüzûl vasatı ayrı bir önem kazanır. Diğer bir deyişle, kitabî üsluptan farklı olarak hitabî üslup tabiatı gereği söylenen ifadenin nerede, ne zaman, niçin ve nasıl söylendiğine de önem atfeder. Buna bağlı olarak ayetlerin anlamlandırılması yalnızca hitabın içeriğine değil bağlam içerisinde hangi anlama delalet edeceği ile de doğrudan irtibatlıdır. Tefsir literatüründe siyak-sibak olarak ifade edilen bu durum ayetin anlamını nüzûl ortamında etkileyecek ne tür dinamiklerin söz konusu olduğunu inceler. Kur'an ifadeleri, benzer şekilde, karinelerin delaletiyle de açıklığa kavuşturulabilir. Zor anlaşılır bir ifadeyi anlamaya yardımcı olan ipucu olarak tanımlanabilecek karineler, bağlam gibi dış faktörlere bağlı olabileceği gibi dil açısından incelendiği takdirde metin içi faktörlerle de irtibatlı olabilir. Bu ayrım Arap dilcileri tarafından lafzi, akli, manevi ve hali gibi farklı başlıklar altında mütalaa edilmiştir. Kitapta karineler ile ilgili farklı örnekler veren yazar, ezdâd bağlamında da karinelerin ne denli önemli olduğunu özellikle vurgulamıştır (s. 117-121).

“Kur'an'da Ezdâd Kelimeler ve Tercihleri” başlıklı ikinci bölümde Kur'an'da iki zıt anlama da delalet etmesi muhtemel seksen bir kelimeyi tahlil eden Arpa, kelimelerin her iki anlamını da zikrettikten sonra tercih sebeplerini ifade etmiştir. İbnü'l Enbârî, İbnü'd Dahhan, Sagânî, Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Kutrub ve Ebû Hatim gibi dilcilerin ezdâda dair eserlerinden çokça yararlanan yazarın bu eserleri tek bir kitapta toplaması dikkate şayandır. Tefsir alanında ezdâda dair ilk kümülatif çalışmayı yapması ise kitabın önemini ortaya koymaktadır.

Tüm kelimeleri ve tercih sebeplerini bu yazı çerçevesinde ele almak mümkün olmayacağı için dikkat çekici birkaç kelimeyi zikretmek uygun olacaktır. Yazarın kitabında ele aldığı dikkate değer kelimelerden biri “أَسْرٌ” kelimesidir (s. 183). Bu kelime Arap dilinde

---

² Bu konu ile alakalı daha fazla bilgi için bkz. Tahsin Görgün, *İlâhî Sözün Gücü* (İstanbul: Külliyyat Yayınları, 2003).

“aşıkâr olmak” anlamını taşıyor olsa da Kur’an’da “gizlemek” anlamında kullanılır. Müfessirlerin çoğu bu görüşü benimser. Fakat Ebû Ubeyde, Mufaddal b. Seleme ve İbn Kayyım el-Cevzî buna karşı çıkar. Onlar bu kelimenin aslî anlamında kullanıldığını savunurlar. Kitaptaki tercih sebebi, Kur’an’daki diğer kullanımlar ve Ebû’s-Suud’un görüşlerine dayandırılarak açıklanmıştır. Üzerinde durulması gereken bir diğer kelime ise “الظَّن” kelimesidir (s. 204-207). Ezdâda dair kaynakların tümü bu kelimenin hem “şüphe” hem de “yakîn” anlamlarına geldiğini ifade etmiştir. Yazar bu kelimenin her iki manaya da delalet etmesini Arap şiiirinden yola çıkarak açıklar. Yine aynı şekilde Kur’an’daki yirmi beş ayette alimler bu kelimenin anlamına dair ihtilafa düşmüşlerdir. “الظَّن” kelimesi bazı ayetlerde şüphe anlamıyla kullanılırken diğer birtakım ayetlerde yakîn anlamında yorumlanmış kimi ayetlerde ise her iki anlama da gelebileceği ifade edilmiştir. Taberî, İbn Atiyye, Zeccac, Şevkânî, Mâverdi ve Zerkeşî’nin görüşlerini zikreden yazar, sonuç olarak “الظَّن” kelimesinin ezdâddan olmadığı sonucuna varmıştır. Zira Zerkeşî’nin ve muasır dilbilimcilerden Muhammed Nureddin el-Müneccid’in de ifade ettiği gibi zan ve yakîn zıt anlamlı kelimeler değildir. Zann, isbât ve nefyin arasında bir derece ifade eder. İsbat yönündeki karineler fazla ise yakine yaklaşmış olur. Nefy yönündeki karineler fazla ise cehalete yaklaşmış olur. Yazarın kanaati de bu yöndedir.

Fıkıh açısından önemli olan “فُرْء” kelimesi yine kitaptaki önemli kelimelerden biridir (s. 226-228). Ezdâda dair kitapların çoğunda bahsi geçen bu kelime hem hayız haline hem de temizlik haline delalet etmektedir. Aslında bu kelime Hicazlılara göre “temizlik dönemi”, Iraklılara göre ise “hayız dönemi” anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Kur’an’da geçtiği haliyle bu kelime üzerinde iki farklı görüş vardır. Kelime hayız manasında kullanan alimler³ Hz. Peygamber’in “Hayızlı günlerinde namazı terk et” hadisini delil olarak almışlardır. Diğer taraftan kelimenin temizlik dönemine delalet ettiğini ifade eden alimlerin⁴ sayısı da bir hayli fazladır. İlk bakışta bu iki görüş birbirine zıt gibi görünse de Ebu Amr b. A’la’nın yaptığı açıklamalar çerçevesinde kelimenin her iki anlama da delalet edebileceği ortaya çıkmaktadır. Zira Ebû Amr, bu kelimenin “belirli bir vakit” anlamına geldiğini ve bu vaktin hem hayız hem de temizlik dönemine işaret edebileceğini söyler. Yazarın kitaptaki tercihi de bu yöndedir. Arap dilindeki kullanımlar göz önünde bulundurulduğunda kelime ne tam olarak

³ Ömer b. Hattab, Abdullah b. Mes’ud, Ali b. Ebi Talib, İbn Abbas, Mücahid, Süddi, Ebu Hanife, Ahmed b. Hanbel.

⁴ Zeyd b. Sabit, Hz. Aişe, İbn Abbas, Evzai, Sevri, İbn Ömer, Said b. Cübeyr, Katade, İkrime, İmam Malik, İmam Şafi.

hayız anlamındadır ne de temizlik anlamındadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kelimenin ezdâddan olmayıp bu kelime üzerindeki görüşlerin ezdâddan olmasıdır.

Son olarak bu bölümde zikredilen “الزَّجَاءُ” kelimesine dikkat çekmek istiyoruz (s. 167-169). Alimler arasında üç farklı görüşe konu olan bu kelime Asmâi, İbnü's-Sikkit ve Ebû Hatim tarafından ezdâddan kabul edilir. “الزَّجَاءُ” kelimesine İbn Kesîr, İbn Atiyye, Kurtubî ve İzz b. Abdusselam gibi meşhur alimler tarafından “ümitle bekleme, istemek” anlamı verilmiştir. Diğer taraftan, İbn Abbas, Taberî, Hâzin ve Begavî gibi alimler ise bu kelimenin “korkmak” anlamında olduğunu savunur. Ferra'ya ait üçüncü bir görüşte ise menfi anlamda kullanıldığında korkmak anlamına geldiği ifade edilir. “الزَّجَاءُ” kelimesinin zıt anlamının “اليأس” (ümitsizlik) olması, kelimenin Arap dilinde bilinen ve kullanılan anlamın bu yönde olması ve Kur'an'daki diğer kullanımların da benzer anlamlarda olması sebebiyle kitapta birinci görüş daha isabetli bulunmuştur.

Ezdâd bağlamında ele alınan kelimelerin anlaşılması, tek bir anlama işaret eden kelimelere nispeten daha zordur. Bu anlamın Kur'an terminolojisi bağlamında tespiti sırasında hem tarihsel verilerden istifade etmek hem de Kur'an'ın kendi içinde oluşturduğu bütüncül çerçeveyi göz ardı etmemek elzemdir. Sonuç olarak, Kur'an lafızlarının daha doğru anlaşılması amacıyla önemli bir konuya dikkat çeken kitap, bu alandaki çalışmalar için de önemli bir adımdır. Konuyu farklı görüşlerle açıklama yöntemi ve kitap tasnifinin anlamayı kolaylaştırması kitabın içeriğini olumlu yönde etkilemiştir. Bununla birlikte kitabın tamamen özgün olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Zira aynı konu benzer şekilde Muhammed b. Ferhân ed-Dûserî'nin 2009 yılında kaleme aldığı *el-Ezdâd fi'l-Kur'an'il Kerîm inde'l-müfessirîn* başlıklı tez çalışmasında da ele alınmıştır. Bu tez çalışmasında ed-Dûserî, Arpa'nın kitabındaki gibi teori ve pratik bağlamlarıyla ezdâda dair görüşleri incelemiştir. Arpa'nın kitabında ed-Dûserî'nin tez çalışmasından farklı olarak kelime tahlillerine uzun bir bölüm ayrılmamış, teorik ve pratik konular dengeli şekilde tasnif edilmiştir.